

TURYSTYKA DLA WYBRANYCH – MOŻLIWOŚCI WYPOCZYNKU OSÓB Z DYSFUNKCJĄ WZROKU NA TERENIE POLSKICH PARKÓW NARODOWYCH

Małgorzata Kosewska, Beata Fornal-Pieniak

Streszczenie

W celu określenia stopnia dostępności oferty wypoczynkowej parków narodowych dla osób z dysfunkcją wzroku przeprowadzono badanie z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza oceny. Ocenie poddano proces dostosowywania parku do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz stopień dostosowania obiektu dla osób z uszkodzonym narządem wzroku. Badania prowadzono w 2009 r., kwestionariusze wysłano do 23 parków narodowych, zwrot uzyskano z 14 obiektów.

Wyniki badań wskazują, iż prace modernizacyjne z uwzględnieniem potrzeb niepełnosprawnych przeprowadzono w trzynastu obiektach, największe ograniczenie do dalszych działań stanowią bariery finansowe, najczęściej zaś parki dostosowuje się do wymagań osób niepełnosprawnych ruchowo. Obecnie bezpieczny i komfortowy wypoczynek osób z dysfunkcją wzroku na terenie parków nie jest możliwy, największe przeszkody stanowią: niedostosowanie parkingów i środków transportu, brak wyróżniania elementów z tła, a także ograniczony przekaz informacyjny.

Słowa kluczowe: niewidomy, niedowidzący, dostępność, park narodowy, wypoczynek

TOURISM FOR THE CHOSEN ONES - OPPORTUNITIES FOR RECREATION OF VISUALLY IMPAIRED PERSONS IN POLISH NATIONAL PARKS

Abstract

In order to determine the level of accessibility of national parks' recreation offer for visually impaired we conducted the research, which was based on an assessment form. The assessment included: the process of parks' adjustment to the needs of people with special requirements and the level of accessibility of the place to the needs of visually impaired. The research was conducted in year 2009, forms were sent to 23 national parks, and response was received from 14 of them.

Results suggest, that modernization works taking into account the needs of disabled were performed in thirteen places, the main obstacle for further improvement is the financial one, and the adjustment introduced most frequently is the one concerning the needs of people with motion problems. At present it is not possible for visually impaired to rest safely and comfortably in national parks, the major barriers are: insufficiency of parking spaces and public transport, lack of information in buildings, on stairs and ramps, as well as limited information system.

Key words: visually impaired, accessibility, national park, recreation

Wstęp

Niepełnosprawność nie jest obecnie nieszczęściem, które zdarza się tylko nielicznym. We współczesnym świecie, pełnym wojen, społecznych napięć, licznych kataklizmów i postępu medycyny, niepełnosprawność można traktować jako realne zagrożenie coraz większej liczby ludzi. Według polskich danych statystycznych uzyskanych z Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r.,

szacuje się, iż w Polsce liczba niepełnosprawnych ogółem stanowi 5,5 mln osób, z czego 30% populacji stanowią osoby z dysfunkcją wzroku. Zważywszy na fakt, iż dysfunkcję wzroku są wynikiem zarówno wad genetycznych, wrodzonych, różnego typu uszkodzeń (mechanicznych, chemicznych), powstają także w efekcie procesów chorobowych, ale są również związane z procesami starzenia się organizmu, w rezultacie prawie każdy człowiek narażony jest na zaburzenia widzenia. Osoby o niepełnej sprawności, w tym niewidomi i niedowidzący, ze względu na trudności obiektywne i subiektywne, mają dużo wolnego czasu, bardzo często jest on niewykorzystany. Tymczasem dobrze zagospodarowany czas wolny to dodatkowy wymiar rehabilitacji medycznej, społecznej i zawodowej. Jednym z rozwiązań kompleksowej rehabilitacji jest włączenie w jej proces turystyki i krajoznawstwa.

W Polsce istnieje 23 parki narodowe, utworzone w celu ochrony szczególnych wartości przyrodniczych, społecznych, kulturowych, naukowych i edukacyjnych są miejscami nie tylko wartymi poznania ale i bardzo popularnymi miejscami wypoczynku i rekreacji (Tatrzański Park Narodowy rocznie odwiedza około 2,5 mln osób, ponad milion osób rocznie wypoczywa m.in. w Kampinoskim, Karkonoskim oraz Wolińskim Parku Narodowym). Rozmieszczone w każdym rejonie Polski, o zróżnicowanej ofercie turystycznej od wspinaczki, poprzez kajakarstwo do nurkowania, stanowią ogromny potencjał jako miejsce wypoczynku i rekreacji także dla osób niepełnosprawnych. Jednakże za zróżnicowaną ofertą wypoczynkową idzie równie zróżnicowany stopień dostępności poszczególnych obiektów dla osób o specjalnych potrzebach.

Celem projektu badawczego jest ocena dostępności oferty wypoczynkowej parków narodowych dla osób niewidomych i niedowidzących. Określenie przeszkód i barier uniemożliwiających swobodny, bezpieczny wypoczynek osób z dysfunkcją wzroku, jest podstawą do opracowania rozwiązań eliminujących kluczowe ograniczenia.

Metodyka

Ocena dostępności oferty wypoczynkowej parków narodowych dla osób z dysfunkcją wzroku przeprowadzono z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety.

Kwestionariusz opracowano na podstawie metody środowiskowej oceny publicznych przestrzeni wypoczynkowych (Environmental Assessment of Public Recreation Spaces) oraz bazując na podręczniku udostępniania budynków i usług (Accessibility Guidelines for Buildings and Facilities ADAAG) i wskazaniach opartych na Ustawie o Niepełnosprawności (Americans with Disabilities Act ADA). W trakcie konstruowania kwestionariusza do oceny wykorzystano również kryteria kreowania przestrzeni, takie jak: osiągalność, rozpoznawalność, użyteczność i dostępność (Skarłowicz 2003, Sienkiewicz 2004). Przygotowany kwestionariusz podzielono na dwie części, pierwsza z nich składająca się z 9 pytań dotyczyła zagadnień związanych z procesem dostosowywania terenu parku do potrzeb osób niepełnosprawnych. Istotne tutaj były przyczyny modernizacji obiektów oraz sposób prowadzenia prac modernizacyjnych, określano także przeszkody i ograniczenia wpływająca na pełną dostępność obiektu. W drugiej części formularza składającej się z 21 pytań pogrupowanych tematycznie, poświęcono uwagę na określenie stopnia dostosowania obiektu zgodnie z potrzebami osób niewidomych i niedowidzących. W kolejnych grupach skoncentrowano się na: możliwościach dojazdu do obiektu, dostępności budynków na terenie parku, komunikacji oraz stosowanych sposobach oznaczeń i stosowanego systemu informacji.

Badanie przeprowadzono dla wszystkich, polskich parków narodowych w roku 2009, a uzyskane wyniki poddano analizie ilościowej i jakościowej. Kwestionariusz oceny rozprawdzono do 23 parków narodowych, uzyskano odpowiedź z czternastu, co stanowi 60% wszystkich obiektów.

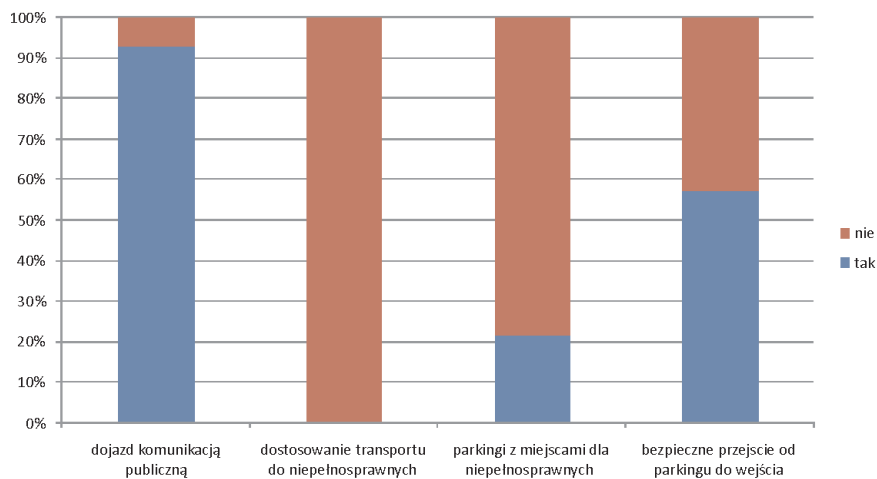
Wyniki

Z badań wynika, iż na terenie parków i towarzyszących im obiektów prace modernizacyjne związane z potrzebami osób niepełnosprawnych przeprowadzono w trzynastu parkach narodowych, co stanowi ponad 50% wszystkich obiektów w Polsce. Najczęściej przyczynkiem do zmian była inicjatywa pracowników parku (sześć obiektów), jak podkreślano w komentarzach często wynikająca ze świadomości takiej potrzeby, obserwacji zapotrzebowania i trendów w prowadzeniu aktywnej edukacji ekologicznej osób niepełnosprawnych. Drugim w kolejności motorem do zmian były wymagania prawne stawiane parkom narodowym (cztery obiekty). W sześciu obiektach konsekwencją przeprowadzonych zmian była zwiększona aktywność osób niepełnosprawnych w rekreacji na terenie parku, w kolejnych sześciu parkach pracownicy nie byli w stanie jednoznacznie określić zmiany w tym zakresie, natomiast tylko w jednym parku udział procentowy osób niepełnosprawnych w ogólnej liczbie odwiedzających pozostał bez zmian.

Dla stopnia dostępności obiektu dla osób niepełnosprawnych równie istotne jest która grupa niepełnosprawności została uwzględniona w procesie modernizacji. Populacja osób niepełnosprawnych jest zróżnicowana nie tylko pod względem możliwości fizycznych ale i psychicznych czy mentalnych, wymaga więc też indywidualnie dobranych rozwiązań. Spośród analizowanych obiektów aż dziesięć skoncentrowało swoje prace modernizacyjne na osobach niepełnosprawnych ruchowo, w czterech parkach podmiotem prac była społeczność niewidomych i niedowidzących, jedynie w trzech obiektach poświęcono uwagę osobom upośledzonym umysłowo, bądź mentalnie. Dostosowanie obiektu do potrzeb niepełnosprawnych niejednokrotnie wymaga specjalistycznej wiedzy z zakresu nie tylko rehabilitacji, architektury ale i projektowania uniwersalnego, psychologii etc., dlatego tak istotna jest podstawa-baza wiedzy, na której oparto prace modernizacyjne. W przypadku analizowanych parków narodowych najczęściej, bo aż w dziewięciu przypadkach korzystano z pomocy specjalistów (architektów, urbanistów, architektów krajobrazu). Równie istotne były konsultacje z osobami pracującymi z niepełnosprawnymi (rehabilitanci, trenerzy, terapeuci), które przeprowadzono w trzech parkach, oraz wiedza zaczerpnięta z przeglądu literatury. Należy zauważyć, iż jedynie dwóch obiektach nawiązano bezpośrednią współpracę z osobami niepełnosprawnymi.

Park narodowy można określić jako kompleks terenów przyrodniczych, infrastruktury turystycznej, technicznej, obiektów edukacyjnych, administracji oraz elementów systemu komunikacji. W tych rozbudowanych zespołach niejednokrotnie prace modernizacyjne prowadzone są wyłącznie na wybranych elementach parku, w odniesieniu do analizowanych obiektów najczęściej modernizacji poddaje się: obiekty edukacyjne oraz ścieżki dydaktyczne, kolejno w dziesięciu i dziewięciu obiektach. Najbardziej prace adaptacyjne obejmują kasy i teren parkingu, bo adaptacji uległy tylko w trzech parkach. W kwestionariuszu poproszono także o określenie, jakie elementy stanowią największą przeszkodę w dalszym zwiększaniu dostępności obiektu, pomijając aspekt warunków przyrodniczych (typu: ukształtowanie terenu, grząskie podłoże etc.). Dla dziesięciu na trzynaście analizowanych obiektów największą barierą były i są ograniczenia o charakterze finansowym, uniemożliwiające prowadzenie dalszych prac modernizacyjnych. Tylko w dwóch obiektach za największą barierę uznano luki wiedzy na temat potrzeb niepełnosprawnych. Jednym z warunków popularyzacji turystyki i krajoznawstwa osób niepełnosprawnych jest informowanie samych zainteresowanych o ofercie turystycznej oraz istniejących udogodnieniach dla danego obiektu. W dziewięciu obiektach informacje te są przekazywane użytkownikom, wszystkie obiekty najczęściej wykorzystują w tym celu Internet, a w drugiej kolejności wydawnictwa drukowane (cztery obiekty).

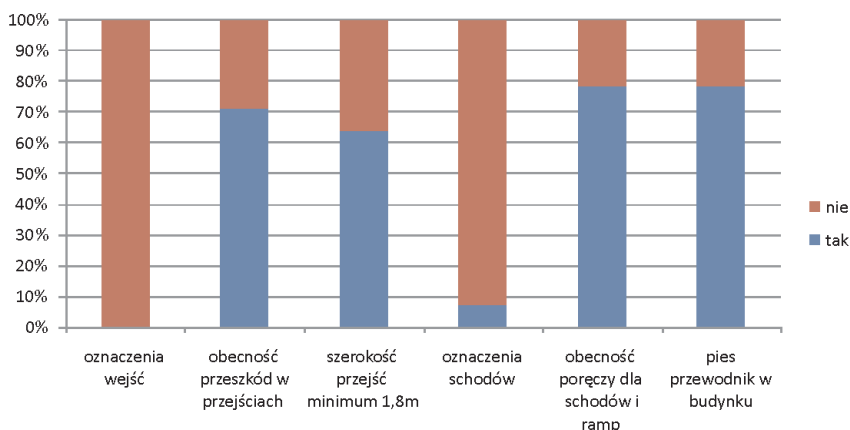
Dostępność obiektów wypoczynkowych dla osób z dysfunkcją jest wypadkową stanu i dostosowania wielu składowych, jedną z nich są możliwości dojazdu do obiektu dla niewidomych i niedowidzących. Przede wszystkim powinna istnieć możliwość dotarcia do miejsca wypoczynku z wykorzystaniem komunikacji publicznej, takie rozwiązanie jest dostępne w trzynastu obiektach. W pojedynczych przypadkach połączenia komunikacyjne są bardzo rzadko, bądź o nietypowych godzinach. Drugim warunkiem bezpiecznego i komfortowego dojazdu jest dostosowanie środków transportu do potrzeb niewidomych i niedowidzących, przedstawiciele wszystkich parków wskazywali na braki w tej dziedzinie (ryc. 1). Inną możliwością jest korzystanie z własnego środka transportu, bardzo dużym i koniecznym ułatwieniem jest obecność miejsc parkingowych dla osób niepełnosprawnych, rozwiązanie to jest obecne tylko w trzech parkach. Nie mniej istotne dla dalszej drogi jest bezpieczne, pozbawione przeszkód (np.: kosze na śmieci, schody) przejście od parkingu do wejścia do parku, które jest obecne w ośmiu na czternaście obiektów.

Ryc. 1. Ocena możliwości dotarcia do parku narodowego przez osobę z dysfunkcją wzroku
Fig. 1. Assessment of possibilities to reach national parks by visually impaired

We wszystkich parkach narodowych znajdują się budynki związane z obsługą administracyjną, infrastrukturą techniczną, bądź też pełnią funkcję ośrodków edukacyjnych, budynki to również punkty gastronomiczne, kasy i toalety, swobodny i bezpieczny dostęp do części z tych obiektów jest również jednym z elementów wypoczynku. Ocena tego elementu opierała się na obecności oznaczeń w wejściach do budynku, przejściach odpowiedniej szerokości (minimum 1,8 m) zarazem pozbawionych przeszkód, które mogły by generować ryzyko potknięcia bądź przewrócenia. Na czternaście analizowanych, w żadnym nie zastosowano znaków ostrzegających przy wejściu, a jedynie w czterech parkach narodowych korytarze, przejścia są pozbawione przeszkód. Właściwa szerokość przejść występuje w dziewięciu obiektach. Gwarancją bezpieczeństwa osób z dysfunkcją wzroku jest obecność oznaczeń również przy wszelkich zmianach pionowych typu: schody, pochylnie oraz wyposażenie tych elementów w poręcze. O ile tylko w trzech parkach brakuje poręczy, relingów ułatwiających zejście, nie tylko niewidomym i niedowidzącym ale i osobom mniej sprawnym fizycznie, tak tylko w jednym budynku wprowadzono wyróżnienia ostrzegające przed

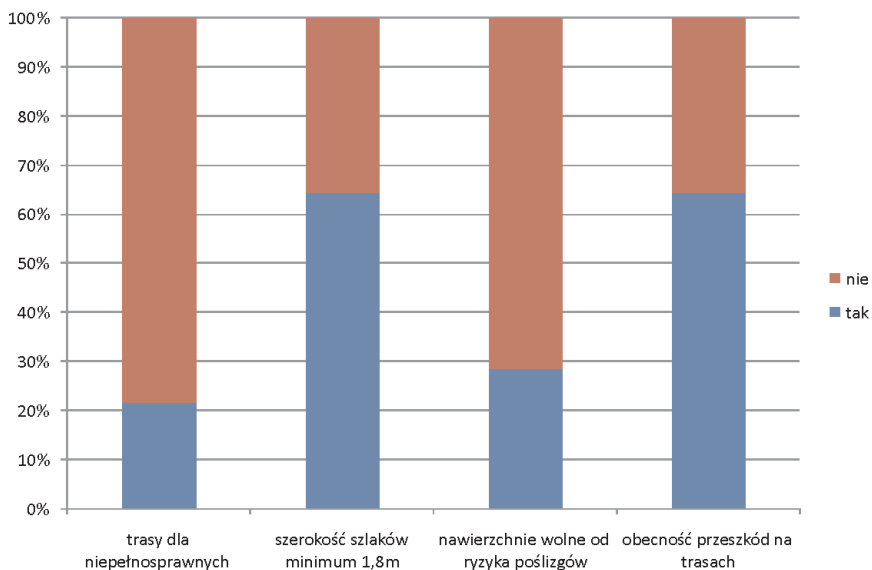
zmianą, brak wyróżnień bardzo podnosi ryzyko wypadku (ryc. 2). Na uwagę zasługuje, iż w jedynastu parkach wyrażono zgodę na wejście do budynków z psem przewodnikiem.

Ryc. 2. Ocena dostępności budynków dla osób z dysfunkcją wzroku

Fig. 2. Assessment of buildings' accessibility for visually impaired

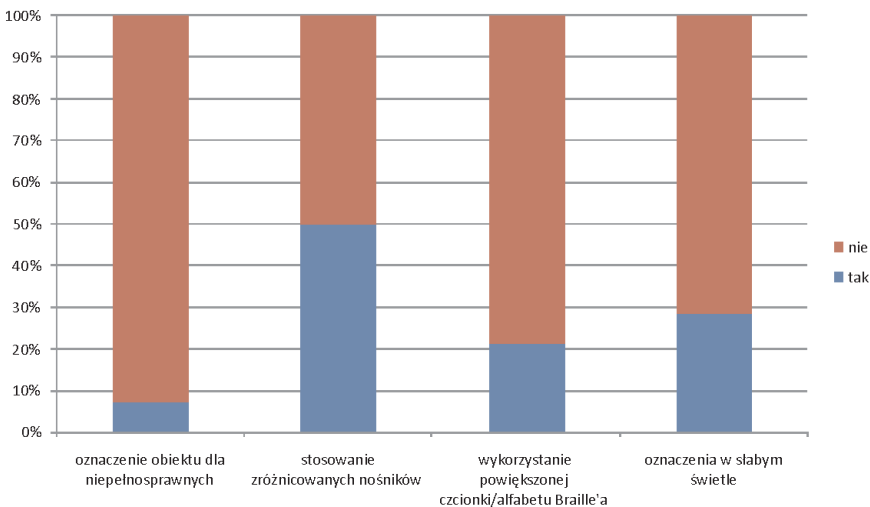
Najczęściej spotykaną formą rekreacji na terenie parków narodowych są wszelkie rodzaju wędrówki piesze, spacery. Dla niewidomych i niedowidzących ta forma wypoczynku jest również możliwa ale bardzo istotne stają się w tym przypadku kwestie bezpieczeństwa, zachowane poprzez

Ryc. 3. Ocena dostosowania tras i szlaków turystycznych dla osób z dysfunkcją wzroku

Fig. 3. Assessment of tourist routes' adjustment for visually impaired

odpowiednią szerokość ciągów pieszych (minimum 1,8 m), pozbawionych bądź ograniczonych do minimum przeszkód górnych, bocznych i dolnych oraz nawierzchni wolnej od ryzyka poślizgnięcia się lub upadku. Jak do tej pory w trzech parkach narodowych dostosowano szlaki turystyczne, bądź wybrane ich fragmenty do potrzeb osób niepełnosprawnych (ryc. 3). Pod względem szerokości ciągów pieszych, które są w pewnym stopniu zdeterminowane uwarunkowaniami przyrodniczymi dziewięć obiektów spełnia wymagane minimum, które umożliwia komfortowe i bezpieczne przejście osoby niepełnosprawnej z przewodnikiem, bądź korzystanie z laski. Pod względem bezpieczeństwa i komfortu poruszania się tylko w czterech parkach na czarnaście analizowanych, jakość i wykonanie nawierzchni eliminuje ryzyko upadku bądź urazu, natomiast przeszkody i ograniczenia w świetle ciągów pieszych występują w co najmniej połowie analizowanych parków.

Ryc. 4. Ocena dostosowania systemu informacji do potrzeb osób z dysfunkcją wzroku

Fig. 4. Assessment of information system adjustment for visually impaired

Wszystkie informacje, które są udostępnione w parkach i skwerach dla widzających użytkowników, powinny być także dostępne dla osób z dysfunkcją wzroku. Z tego względu system informowania użytkowników oceniano w kategorii: wprowadzenia oznaczeń o dostępności obiektu dla niepełnosprawnych, wykorzystywanych środków i formach przekazu informacji na temat parku oraz specjalnych udogodnień dla niewidomych i niedowidzących. Spośród analizowanych obiektów jedynie w jednym wprowadzono oznaczenie na temat dostosowanie obiektu do potrzeb niepełnosprawnych (ryc. 1). W siedmiu obiektach informacje o parku i jego ofercie są przedstawiane z wykorzystaniem różnych nośników, dominują: druk, płyty CD oraz płyty audio. Niezwykle użyteczne dla osób z uszkodzonym narządem wzroku przekazywanie informacji z wykorzystaniem powiększonej czcionki lub/i alfabetu Braille'a zastosowano wyłącznie w trzech parkach. Natomiast widoczność przekazywanych informacji ale i też ostrzeżeń czy oznaczeń przy słabym oświetleniu jest znikoma aż w dziesięciu obiektach.

Dyskusja

Reasumując na uwagę zasługuje, iż w ponad połowie obiektów przeprowadzono prace modernizacyjne związane z potrzebami osób niepełnosprawnych. Jest to niezwykle ważne, gdyż badania oraz publikacje m.in. Łobożewicza (1991), Zbikowskiego (2002), czy Boruszcza (2008) w sposób holistyczny wykazują pozytywne znaczenie turystyki oraz jej wpływ na życie niepełnosprawnych. Dotychczas w parkach narodowych działania adaptacyjne koncentrowano głównie na osobach niepełnosprawnych ruchowo, pomijając w znacznym stopniu inne rodzaje niepełnosprawności i ograniczenia ludzkiego ciała. Natomiast społeczność osób niepełnosprawnych nie jest homogeniczna, to środowisko osób o bardzo zróżnicowanym stopniu niepełnosprawności, zróżnicowanych możliwościach fizycznych, psychicznych i mentalnych, dlatego też nie może być traktowane w identyczny sposób (Skalska 2003), a przyjęte rozwiązania dla jednej grupy osób nie zawsze są rozwiązaniami uniwersalnymi. Przeszkodą dla dalszych prac modernizacyjnych są bariery finansowe aż w ponad 70% parków, tymczasem publikacje Kuryłowicz (1996) oraz Szczerby (1985) wykazują, iż koszty adaptacji budynków oraz obiektów turystycznych z uwzględnieniem niepełnosprawnych użytkowników wynoszą od 1-1,5 % ogólnych kosztów inwestycji.

Pod względem dostosowania oferty turystycznej parków narodowych do potrzeb osób z dysfunkcją wzroku można stwierdzić, iż dojazd do obiektów jest zapewniony. W przypadku budynków największym ograniczeniem, zagrażającym bezpieczeństwu niewidomych i niedowidzących jest brak wyróżnień przy wszelkich zmianach pionowych np.: schody, pochylnie, które występuje we wszystkich analizowanych obiektach, równie groźna jest obecność przeszkód w przejściach i korytarzach, swobodne i bezpieczne przejście istnieje jedynie w czterech z czternastu parków. Bezpieczne i komfortowe poruszanie się osoby z dysfunkcją wzroku po szlakach turystycznych jest możliwe w stopniu znikomym bądź umiarkowanym. Wynika to przede wszystkim z: braku działań w celu dostosowania ciągów pieszych do osób niepełnosprawnych (adaptacje przeprowadzono jedynie w trzech obiektach), niskiej jakości nawierzchni, która ograniczałaby ryzyko potknięcia, bądź upadku (tylko czterech parkach zapewniono bezpieczne przejście) oraz licznych przeszkód w świetle tras obecnych w ponad połowie analizowanych obiektów. Informowanie niepełnosprawnych użytkowników jak do tej pory jest niewystarczające, ponieważ dopiero w siedmiu parkach wprowadzono przekazywanie informacji z wykorzystaniem różnych nośników, zaś specjalne ułatwienia dla niewidomych i niedowidzących praktycznie nie występują.

Wnioski

- Największą barierę dla parków narodowych w zwalczaniu barier i ograniczeń dla osób o specjalnych potrzebach stanowią ograniczenia finansowe.
- Istnieje wyraźne zawężenie społeczności niepełnosprawnych do osób niepełnosprawnych ruchowo .
- Na chwilę obecną bezpieczny i komfortowy wypoczynek osób z dysfunkcją wzroku na terenie parków narodowych jest niemożliwy.
- Zagroženiem dla niewidomych i niedowidzących jest brak wyróżniania elementów z otaczającego tła (np.: schodów) oraz ograniczony przekaz informacyjny.
- Wskazane dalsze prowadzenie badań, a w konsekwencji opracowanie wskazań i wytycznych do kształtowania przestrzeni wypoczynkowych dostępnych dla każdego człowieka.

Literatura

- Boruszczak M. 2008. Turystyka osób niepełnosprawnych. Szanse i bariery. Turystyka i sport dla wszystkich w promocji zdrowego stylu życia (red. Gaworecki W., Mroczyński Z.) Gdańsk.
- Kuryłowicz E. 1996. Projektowanie uniwersalne Udostępnianie otoczenia osobom niepełnosprawnym. Centrum Badawczo-Rozwojowe Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Warszawa.
- Łobożewicz T. 1991. Turystyka ludzi niepełnosprawnych. COIT. Warszawa.
- Sienkiewicz T. 2004. Prawo człowieka do życia w środowisku ukształtowanym funkcjonalne. Po-lihymnia. Lublin.
- Skalska T. 2003. Turystyka niepełnosprawnych. Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie 1: 26-34.
- Skętkowicz, L. 2003. Edukacja przyrodnicza dla osób niepełnosprawnych. Poradnik edukacji leśnej. Zeszyt 8. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych Druk Intro S.A., Warszawa.
- Szczerba J. 1985. Wytyczne do projektowania i przystosowania obiektów turystycznych dla osób niepełnosprawnych. Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.
- Żbikowski J. 2002. Turystyka jako element rehabilitacji i rewitalizacji osób niepełnosprawnych. Mandragora 5: 38-43.
- Źródło – spis narodowy i liczba turystów w parkach.

Małgorzata Kosewska

Katedra Ochrony Środowiska, SGGW
malgorzata.kosewska@wp.pl

Beata Fornal-Pieniak

Katedra Ochrony Środowiska, SGGW
fornalb@op.pl